

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Факультет психології, політології та соціології

Кафедра політичних теорій

БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему:

**«ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В АТР:
КІНЕЦЬ XX – ПОЧАТОК XXI СТ.»**

Виконала: студентка 4 курсу 2 групи
галузі знань 05 «Соціально-політичні науки»
напряму підготовки 052 «Політологія»
Ткачук Катерина Сергіївна

*Захищено
на "Всесвітньо"
23.06.21*

Керівник: доцент, к.політ.н., доцент
Милосердна І.М.

Рецензент: доцент, к.політ.н., доцент
Краснопольська Т.М.

Одеса - 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ І. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В АТР	6
1.1 Загальна характеристика теоретичних засад інтеграційних процесів .6	
1.2 Історичні умови та особливості інтеграційних процесів в АТР	12
РОЗДІЛ ІІ. ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В АТР: НОВА ГЕОПОЛІТИЧНА КОНФІГУРАЦІЯ ТА БЕЗПЕКА	28
2.1 Особливості субрегіональної інтеграції в АТР : АСЕАН, АСЕАН+(та інші)	28
2.2 АТЕС та розвиток багатостороннього співробітництва в регіоні.....	34
2.3 Перспективи розвитку інтеграційних процесів в АТР	38
ВИСНОВКИ.....	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	50

ВСТУП

Актуальність теми дослідження обумовлена перш за все принциповою важливістю Азіатсько-Тихоокеанського регіону, який включає в себе велику кількість держав та територій, які мають стратегічно необхідні ресурси та велику кількість населення. Розвиток АТР з кінця XX століття відбувається швидкими темпами, що зумовлює зміну, як розстановки сил у самому регіоні, так і за його межами.

АТР характеризується динамічним розвитком економіки Східної Азії, та збільшенням залежності інших країн світу від неї, що призводить до більшого політичного впливу регіону на світ.

Процеси нової регіоналізації в АТР відкривають нові можливості для раніше нерозвинених країн регіону. Кожна країна намагається найкраще реалізувати свій потенціал за рахунок економічного та політичного співробітництва. США та Китай отримують нові характеристики, обумовлені сучасними викликами часу. Відбувається зміщення полісів сил в регіоні за рахунок економічного розвитку та його впливу на міжнародній політичній арені. Регіон також демонструє високі показники розвитку науки та рівня технологій, що відображає ефективну взаємодію регіональної інтеграції між країнами та розвиток окремих національних економік в рамках цієї інтеграції.

Сучасний рівень економічного розвитку країн регіону стає прикладом не лише для їх сусідів, а й для всього світу. Існує чимало вітчизняних та іноземних праць присвячених даній темі, але реалії сьогодення показують, що вивчення цього питання ще довго буде залишатися актуальним за рахунок стрімких змін в регіоні.

Тема бакалаврської роботи є актуальною як в науковому, так і в практичному плані. Наукова, пізнавальна актуальність полягає в необхідності визначення кордонів АТР, оскільки в сучасній науці не існує чітко окресленого підходу до його сутності та кордонів. Практична актуальність теми дослідження обумовлена виникненням принципово нових інтегративних

процесів у цьому регіоні, та особливостями їх реалізації та результатів, які характеризуються новими політичними та економічними особливостями.

Ступінь наукової розробленості проблеми. Дослідженнями у цій сфері займалися такі вчені як: А. Фрідберг, Р. Рос, Д. Міршаймер, М. Алагапа, Т. Бергер, Е. Фрост, А. Джонстон, Д. Кан, С. Хантінгтон, І. Бек, З. Бжезинський, Ф. Фукуяма, Д. Айкенберрі, М. Мастандуно, У. Келлер, Т. Роскі, В. Кондратьєв, Л. Синцеров, Д. Трофімов, С. Афанасьєв, І. Александров, Е. Арапова, М. Фетчерін, Д. Лук'яненко, Я. Столярчук, А. Поручник та інші.

Мета бакалаврської роботи полягає у визначенні сутності інтеграційних процесів та виявленні особливостей інтеграційних процесів в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні наприкінці XX та початку XXI ст.. Досягнення мети обумовлено вирішенням наступних *дослідницьких завдань*:

- надати загальну характеристику теоретичним засадам інтеграційних процесів;
- розглянути та дослідити історичні умови та особливості інтеграційних процесів в АТР;
- визначити та проаналізувати особливості регіональної економіко-політичної інтеграції в АТР та поняття «нового регіоналізму»;
- дослідити особливості субрегіональної інтеграції в АТР в рамках АСЕАН;
- охарактеризувати розвиток багатостороннього співробітництва в регіоні в рамках АТЕС;
- проаналізувати перспективи розвитку інтеграційних процесів в регіоні.

Об'єктом дослідження є Азіатсько-Тихоокеанський регіон.

Предметом дослідження є особливості інтеграційних процесів в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні наприкінці XX та початку XXI ст..

Методи дослідження були визначені метою, завданнями та складністю наукового дослідження. Специфіка дослідження обумовила необхідність використання як загальнофілософських: аналіз, синтез, дедукція та індукція, так і спеціальних методів, а саме системний, структурно-функціональний,

історичний. В поданій роботі системний метод використовувався для визначення загальної характеристики інтеграційних процесів та опису регіону; структурно-функціональний – для аналізу процесів нової регіоналізації та характеристики окремих країн АТР; історичний метод для спостереження динаміки змін в регіоні, формально-логічний використовується для формування нових понять, їх класифікації, типологізації досліджуваних явищ пов'язаних з Азіатсько-Тихоокеанським регіоном.

Структура бакалаврської роботи. Бакалаврська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаної літератури.

РОЗДІЛ І. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В АТР

1.1 Загальна характеристика теоретичних засад інтеграційних процесів

Для кожної країни на певному етапі її розвитку постає питання про необхідність співробітництва та об'єднання з іншими країнами у військовий чи економічний блок, інтегруватися в той чи інший союз з можливими частковими втратами власних прав чи частки суверенітету, але з майбутніми перспективами економічного розвитку чи процвітання в інших її сферах. На думку М. Пебро, «інтеграція – це складний процес взаємодії держав, що характеризується двома елементами: правовою формою і економічним змістом» [6, с. 72].

Термін «інтеграція» вперше було застосовано ще у 30-х рр. XX ст., де він характеризувався як напрямок процесу розвитку, пов'язаний з об'єднанням в єдине ціле раніше різнорідних частин та складових. Також інтеграцію розглядають як «акт чи процес поєднання двох чи більше частин таким чином, щоб вони функціонували разом» [47, с. 625]. Інтеграційні процеси властиві, як вже створеним системам, що призводить до підвищення рівня її розвитку та організованості, так і системам, які тільки утворюються з раніше не пов'язаних елементів. Інтеграція обумовлює збільшення обсягу та інтенсивності взаємозв'язків між складовими системи, та створення нових рівнів її управління. Результатом таких інтеграційних процесів є певний ступінь інтегрованості, який характеризується станом упорядкованого функціонування частин цілого.

К. Дойч наприклад розглядає інтеграцію як реальну можливість забезпечення мирного співіснування країн, що досягається шляхом розширення торгівлі, вільного руху людей, культурного обміну, проведення консультацій. Відтак, згідно з європейським підходом, інтеграцію визначають як «процес, за посередництвом якого окремі держави передають частину своїх суверенних прав на користь створюваної і єдиної для них усіх інституціональної структури

для того, щоб забезпечити врахування і реалізацію їх спільних інтересів» [38, с. 255].

Голландський економіст Ян Тінберген, який ще у 70-х рр. XX ст. обґрунтував теорію позитивної та негативної інтеграції, розглядав інтеграцію як «процес, в результаті якого досягається стан зв'язку окремих складових, а також як процес входження в систему кожного окремого елементу». Вчений пов'язував з негативною інтеграцією такі поняття, як процеси зняття бар'єрів на шляху ринкового обміну товарами, послугами та основними факторами виробництва.

Під позитивною ж інтеграцією він розумів розробку та проведення спільної економічної політики, структурного приближення економік держав-учасниць. На думку Тінбергена, світовий досвід показує, що задля «досягнення стабільного соціально-економічного ефекту міжнародної інтеграції необхідне гармонійне доповнення двох цих названих її видів» [53].

За ступенем інтегрованості виокремлюють такі основні форми політичної та міжнародно-економічної інтеграції, як: зона преференційної торгівлі, зона вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок, економічний союз та повна інтеграція [8, с. 93].

Початкова стадія інтеграційного процесу характеризується лібералізацією торгових відносин між окремими країнами, завдяки цьому зникають бар'єри на торгівлю певної групи товарів та послуг, також країни спрощують доступ іноземних партнерів на внутрішній ринок та створюють зону преференційної торгівлі. Зона (асоціація, угода) преференційної торгівлі — зона з пільговим торговельним режимом, коли дві або декілька країн зменшують взаємні тарифи з імпорту товарів, зберігаючи рівень тарифів у торгівлі з іншими країнами. На цій стадії ще не відпрацьовано єдиного механізму оподаткування при перетині товаром кордону, діють різні митні правила тощо. Квоти для імпорту товарів з країн-партнерів можуть бути розширені, але не ліквідуються цілком.

Така форма інтеграції є досить поширеною і дієвою на сьогоднішній день, прикладом можуть служити такі утворення як, Північноамериканська зона вільної торгівлі НАФТА та Європейська асоціація вільної торгівлі ЄАВТ.

Наступний етап міжнародної економічної інтеграції проявляється у створенні митного союзу. Митний союз — це угода двох або декількох держави, що передбачає усунення внутрішніх тарифів та встановлення спільного зовнішнього тарифу. Такі угоди діяли у Бенілюксі (з 1948р.), в Європейському союзі (з 1968р.). На сьогодні практично на всіх континентах існує регіональна інтеграція у формі митних союзів: ЄАВТ, «МЕРКОСУР», Андський пакт, Митний Союз Центральної Африки, Асоціація країн Південно-Східної Азії.

Країни митного союзу проводять спільну торговельну політику по відношенню до країн, які не є членами цього союзу, це характеризується у введенні загального зовнішнього тарифу країнами, після встановлення якого вони мають досягти домовленості з питань добровільного обмеження експорту, адміністративним перешкодам на шляху торгівлі та іншим нормам.

Наступним кроком є створення спільного ринку, що передбачає встановлення «чотирьох свобод», а саме: вільного руху товарів, послуг, капіталу та громадян (робочої сили). Така міжнародна мобільність дозволяє ефективніше використовувати працю, технології та капітал, тому це обумовлює розвиток інтеграції безпосередньо у сфері виробництва, а також співпрацю у грошовій та податковій політиці, а також в політиці зайнятості населення. Не дивлячись на те, що таке співробітництво дає певні переваги, воно має також і свої негативні сторони. Наприклад, це пов'язано з неоднорідністю економічного розвитку країн-учасниць, а тому і нееквівалентності отримання вигід цієї самої інтеграції, саме через ці обставини виникають труднощі у створенні спільного ринку в різних регіонах світу. Прикладом успішної реалізації спільного ринку може виступити лише Європейська економічна спільнота.

Наступна стадія міжнародно-економічної інтеграції характеризується створенням економічного союзу, який потребує не лише наявності спільного ринку, але й координації деяких видів економічної політики (фіскальної, транспортної, промислової, монетарної та інших). Яскравим прикладом успішної реалізації цієї стадії можна назвати Європейський союз, ще одним прикладом є Євразійський економічний союз.

Повна міжнародна економічна інтеграція передбачає проведення єдиної зовнішньої та економічної політики, а також створення органів наднаціональної адміністрації, рішення яких є обов'язковими для виконання всіма країнами-учасниками. Ця стадія має спільні риси з митним союзом, для якого є характерним введення єдиної валюти, а питання монетарної політики вирішуються новим утворенням, як спільний Центральний банк.

Можна відмітити, що фактично єдиним міжнародно-економічним інтеграційним утворенням, яке пройшло всі стадії економічної інтеграції є Європейський союз. Він має майже всі ознаки повної інтеграції, і активно продовжує своє формування та розвиток.

Багато країн світу в силу відкритості їхніх економік, стають учасниками інтеграційних процесів. Однак максимальний «виграш» від інтеграції однозначно мають високорозвинені країни при збереженні і збільшенні розриву в розвитку від країн із транзитивною економікою. Інтеграційний процес являє собою, у першу чергу, процес об'єднання. Слід зазначити, що об'єктивна тенденція до безперервної інтеграції (об'єднання) людства характеризує всесвітній історичний процес, що має місце на різних рівнях соціальної організації: соціально-групових, регіональних і глобальному, а також у різних сферах громадського життя – економічного, політичного, культурного і т.д..

Інтеграційний процес – є процесом становлення нової цілісності в результаті упорядкування, узгодження й об'єднання в просторі і в часі структур і функцій вже існуючих відкритих систем на кожному з рівнів їхньої організації.

Ефективність економічної інтеграції досягається за рахунок:

- усунення дискримінації та бар'єрів між учасниками інтеграційних угруповань у русі товарів, послуг, капіталу, робочої сили і підприємництва;
- стандартизації та уніфікації у виробничо-комерційній сфері;
- динамічного ефекту внаслідок розширення ринку і економії на масштабах виробництва;
- забезпечення достатнього рівня конкуренції [8].

В рамках вивчення процесу інтеграції постає питання такого цікавого явища, як автаркія. Автаркія постає у вигляді політично та економічно відокремленої, незалежної від інших країни. Це проявляється в обмеженні імпорту, стимулюванні експорту, певній консервації економіки та фактичного створення ізольованої держави. Сучасний розвиток процесу глобалізації обумовлює неможливість існування повної автаркії, тому частіше всього мається на увазі лише автаркічний напрямок зовнішньої економічної політики тієї чи іншої держави (прикладом можуть служити такі країни, як: Північна Корея, Албанія та інші).

Поняття міжнародної інтеграції тісно пов'язано з такими процесами як глобалізація і регіоналізація.

Термін «глобалізація» походить від англійського слова «global» - світовий, планетарний, а дієслово «globalize» утворене від «global», означає перетворювати певне явище на глобальне. Саме Роланд Робертсон фактично ввів у науковий обіг поняття «глобалізація», розробив основні принципи теорії глобалізму та сформулював концепцію глобалізації. Спочатку ці терміни вживалися лише в соціальних науках, але пізніше професор Гарвардської школи бізнесу Теодор Левітт, опублікував статтю «Глобалізація ринків» в 1983 році, в якій було застосовано даний термін. Сучасною популярністю термін завдячує саме цьому автору.

Частіше всього даний термін застосовується для «визначення процесу збільшення рівня взаємодії, інтеграції, впливу та взаємозалежності між державами і націями в різних сферах суспільного життя (культурного, політичного, економічного, соціального та інших).

Українські вчені Д. Лук'яненко, Я. Столярчук та А. Поручник наприклад вважали, що на початку ХХІ ст. спостерігається істотний ріст трансформаційних процесів у світовій економіці, наслідком чого й є глобалізація, яка проявляється в глобальній моделі економічного розвитку. «Інтеграція всіх структурних елементів міжнародної економічної системи відображає її внутрішню цілісність та єдність, в основі якої знаходиться поглиблення інтернаціоналізації виробництва та обміну, зростання транснаціоналізації та інтеграції національних економік, модернізація технологічних основ сучасної ринкової системи, встановлення універсальних стандартів життєдіяльності та формування інститутів глобального менеджменту» [16].

Глобалізація зменшує вплив державних меж та значення відстані, та провокує створення єдиної економічної, політичної та культурної сфери.

Також глобалізація здійснює істотний вплив на рівень міграції населення. Розвитку та розширенню міграційних процесів сприяють такі прояви глобалізації:

- розвиток мультикультуралізму;
- зняття та зниження економічних та технічних перешкод для подолання великих відстаней;
- збільшення відкритості багатьох економік;
- промислове виробництво та стандартизація продукції в міжнародних масштабах.

Одночасно з поняттям глобалізації постає питання іншого явища, як регіоналізація. Регіоналізацію виділяють як одну з причин призупинення глобалізації, то ж докладніше ознайомимося з даним терміном.

З точки зору В. Дергачова регіоналізація – «процес формування і розвитку міждержавних економічних та інших об'єднань на основі близькості соціокультурних (морально-етичних, релігійних та інших) чинників. У сучасному світі регіоналізація виступає одночасно і як етап, і як відповідь на виклики глобалізації (інтернаціоналізації) (ЄС, АТЕК та ін.), прискорення

модернізації через територіальну концентрацію, конкуренцію регіональних умов господарювання». Визначає сутність регіоналізації як процесу об'єднання для отримання конкурентних переваг на основі територіальної концентрації.

І. Свіда визначає сутність регіоналізації, як «інституційне оформлення районів з метою підвищення ефективності соціально-економічного розвитку та подолання регіональних диспропорцій, усунення адміністративних обмежень на переміщення товарів, послуг, капіталу та робочої сили, а також більш повного використання внутрішніх ресурсів регіонів» [22].

Також з'являється поняття «нової регіоналізації», так професор Мюнхенського університету І. Бек вважає, що «нова регіоналізація – це просторовофрагментарна локалізація гуманітарної, економічної та інших видів діяльності, які узгоджуються між собою в часі із світовими ритмами суспільного життя, базуються у новітніх соціальних практиках – розробці нових технологій і продуктів (в т. ч. управлінських), створенні інформаційно-комунікаційної інфраструктури та розвиненої системи соціально-культурних послуг» [9]. Також автор характеризує регіоналізацію як різновиди діяльності інноваційної спрямованості конкурентоспроможної на світовому ринку, враховуючи при цьому часові тренди суспільно-економічних змін.

1.2 Історичні умови та особливості інтеграційних процесів в АТР

Азіатсько-Тихоокеанський регіон (далі АТР) – місце, де проживає половина всього населення планети, регіон на який припадає дві третини світового ВВП, і до якого відносяться більше 50 держав та територій, таких як: КНР, США, Індія, Японія, Канада, Росія, Південна Корея, Тайвань, Сінгапур, Індонезія, Мексика, Австралія, В'єтнам, Таїланд та інші.

Про АТР як про найважливіший в політико-економічному значенні регіон ХХІ століття пишуть багато дослідників, але загальної точки зору у визначенні регіону не вироблено, тому що немає згоди з приводу того, які саме країни слід включати в АТР. Досить переглянути роботи вчених різних країн (США,

Канади, Австралії, Японії, КНР, Росії), щоб переконатися, наскільки великий розкид думок щодо країн, що входять в АТР. У результаті, незважаючи на те, що даний термін активно використовується в академічних і політичних колах, визначення, які даються АТР, дуже різноманітні і залежать часто від політичного і ідеологічного контексту. Однак більшість вчених сходяться на думці, що до складу АТР логічно включати країни Південно-Східної Азії, Китай, Японію, Республіку Корея і Сполучені Штати Америки. Дискусії про значення даного регіону в світовій політиці та економіці ведуться ще з минулого століття.

Переважна більшість досліджень АТР належить американським вченим. Так, у 1993 році вийшла праця американського професора Принстонського університету Аарона Фрідберга «Зріла для суперництва: перспективи для світу в багатополярній Азії» [41]. В ній, на думку вченого, світ розпався на регіональні багатополярні субсистеми, в рамках яких конкурують суміжні держави. США залишаються найсильнішим світовим актором, проте в досить меншій мірі буде втручатися в справи інших регіонів. А. Фрідберг протиставляє два регіони – Європу та Східну Азію. Європа характеризується спільністю демократичних політичних режимів та культури, що веде до трансформації міжнародних відносин, роблячи війну між європейськими державами малоімовірною, а ось мирні перспективи Східної Азії виглядають менш оптимістично. На відміну від Європи азіатські держави мають невелику кількість рис, які б їх зближували. Більшість з них далекі від демократії, є прихильниками націоналізму та відчувають ворожість та підозрілість один до одного. В регіоні присутні багаточисленні конфлікти, в тому числі й територіальні. Економічна взаємозалежність, не дивлячись на багаточисленні успіхи, ще не сформувалася достатньо глибоко. Саме тому, розвиток регіону, в тому числі і економічний буде залежати від еволюції політичних відносин між провідними азіатськими країнами. Автор прогнозує високу ймовірність того, що до початку наступного століття Гонка озброєння в Азії може зайняти місце минулого змагання між СРСР та США.

Вирішальну роль для формування в АТР мирного порядку, мають відіграти США. Для цього Америці слід зберегти гарні відносини з Японією, яку А. Фрідберг вважав головним потенційним порушником спокою в Східній Азії [42, с. 7]. Покинувши альянс з США і ставши самостійною військово-політичною силою, Японія неминуче спровокує ворожу реакцію сусідів. Американська сила стримує Японію, тим самим гальмуючи кінцевий перехід до незалежної азійської підсистеми.

На відміну від А. Фрідберга професор Бостонського коледжу, Роберт Рос висловлює твердження, що нинішня Східна Азія вже існує в ситуації біполярності, де двома полюсами виступають США та Китай. Дві інші великі держави – Росія та Японія, відстають за впливом на регіон та не можуть стати полюсами. На думку, Р. Роса, США та Китай розглядають один одного в якості суперників, проте це суперництво не обов'язково повинного вести до воєнного зіткнення чи конфронтації. Автор вважає, що біполярність більш схильна до стабільності ніж багатополосні системи (з трьома або більше центрами сили), а також структура біполярності в Східній Азії сприяє пом'якшенню протистояння Америки та Китаю, оскільки регіон в геополітичному плані поділяється на континентальну та морську зони [49]. В континентальній частині Східної Азії владарює сухопутна держава Китай, а океанський простір контролює США. Жодна з держав не має достатніх засобів, щоб кинути реальний виклик супернику в його сфері впливу. З точки зору Р. Роса саме ця біполярність в АТР принципово відрізняється від набагато більш конфліктної та небезпечної біполярності, яка існувала у відносинах між США і СРСР. В статті опублікованій в 2007 році, автор продовжує теорію про біполярність в АТР і розділенні регіону на дві сфери впливу, а також приділяє увагу тому, яку геополітичну орієнтацію обирають східно-азійські країни, які не відносяться до розряду великих держав. Південна Корея та Тайвань все більше зближуються з Китаєм, що зумовлюється економічною залежністю цих країн та розташуванням у його геополітичній зоні впливу. Інші країни хоч і також потрапили в економічну сферу Китаю, але в воєнно-стратегічному просторі

вони надійно прикриті морською силою США. Тому Японія, Сінгапур та Філіппіни, а також в меншій мірі Індонезія та Малайзія намагаються зрівноважити вплив Китаю та зміцнюють стратегічні зв'язки з США [49]. Таким чином, в АТР відбувається певна консолідація біполярності.

Якщо Роберт Рос вбачає в біполярності АТР основу стабільності, де фактично усім будуть керувати Пекін та Вашингтон, то професор Чикагського університету Джон Міршаймер вважає, що «два ведмеді в одній берлозі» не уживуться. Суть його думки лежить в тому, що кожна велика держава для забезпечення своєї безпеки в міжнародній сфері прагне максимальної могутності та домінування над іншими державами [44, с. 4]. Професор вважає, що досягнути глобальної гегемонії практично неможливо, більш реальною є ціль гегемонії у своєму географічному регіону. Держави, які прагнуть регіональної гегемонії, не хочуть, щоб в інших частинах світу з'являлись рівні їм по силам суперники, і намагаються перешкодити іншим великими державам досягти домінування в своїх регіонах.

Америка, на думку вченого, ще в кінці XIX століття стала регіональним гегемоном в Західній півкулі і залишається ним й досі, хоч і не досягла глобальної гегемонії. Коли в інших частинах світу з'являлися претенденти на владарювання, США приймало рішучі дії для перешкоджання реалізації їх планів, та грало вирішальну роль в їх поразці. Дж. Міршаймер впевнений в тому, що в майбутньому Китай ризикне досягти гегемонії в Східній Азії, та спробує витіснити США з Азії, що є дуже схожим на те, як США мінімізували вплив європейських держав в Західній півкулі. Сусіди Китаю будуть остерігатися росту його впливу. З точки зору вченого, вже є передумови того, що такі країни як Японія, Росія, Індія, Південна Корея, В'єтнам та Сінгапур, шукають способи стримування Китаю, все це в кінцевому результаті приведе до того, що ці країни приєднаються до американської антикитайської коаліції.

Одним з найбільш глибоких дослідників АТР був американський дослідник, директор Центру Схід-Захід Муфія-Алагапа. Він висловлює думку, що в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні вже сформувався досить міцний

міжнародний порядок. В його основі лежить сукупність норм та принципів, які притаманні більшості держав регіону, центральними виступають концепції державного суверенітету і основні його положення, такі як територіальна цілісність, невтручання у внутрішні справи, мирне співіснування та інші. Відсутність у регіоні міждержавних війн та великих воєнних конфліктів свідчить про наявність в АТР певного міжнародного порядку [30].

Підтримка порядку здійснюється за допомогою низки методів, які реалізуються одночасно, де найважливішими є американська військово-стратегічна гегемонія та силове балансування держав у відносинах один з одним. Також, все більш важливу роль в АТР відіграють саме несилові методи – економічне співробітництво та міжнародні режими. Не дивлячись, на деяку несумісність методів, навіть у моменти невдачі одного з них, інші компенсують його та підтримують стабільність.

М. Алагаса висловлює не типову для американських дослідників думку, щодо ролі США в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, ставлячи під сумнів значення американської гегемонії для підтримки миру в регіоні. Хоча військова присутність Америки та її стратегічні гарантії низці країн сприяє стабільності, така роль має ряд недоліків та не всіма визнається в якості загальної користі. Більш того, дослідник передбачає, що США можливо навіть перешкоджають розвитку в регіоні конструктивного та компромісного середовища. Він відмічає: «Наслідки послаблення стратегічної ролі США або навіть маловірного варіанту – повного виходу Америки з регіону, можуть бути не такими катастрофічними, як прийнято вважати»[30].

Автор прогнозує, що нинішній порядок в регіоні буде зазнавати скоріш еволюційних та поступових змін, ніж революційних та драматичних. Організуючий принцип азіатсько-тихоокеанської системи – пріоритет національного суверенітету держав, ще довго буде зберігати свою життєздатність. Різкі та швидкі зміни в співвідношенні сил між провідними регіональними країнами також малоймовірні. Такі тенденції, як посилення великих азіатських держав (наприклад Китаю та Індії), національно-державна

консолідація інших азіатських країн, укріплення нормативної структури азіатських акторів, поступово повинні послабити головну роль США в регіоні.

Однією з найвідоміших та найцікавіших є концепція в рамках соціокультурного підходу дослідження Азіатсько-Тихоокеанського регіону, автором якої є професор Бостонського університету Томас Бергер [35]. На думку вченого, дати пояснення регіональним процесам неможливо використовуючи лише фактори балансу сил та взаємозалежності, через те, що державні загрози та можливості в міжнародній сфері обумовлюються характером їх внутрішнього політичного середовища. Так, наприклад, зрозуміти сучасну зовнішньополітичну поведінку Японії, можна лише за рахунок дослідження вкорінівшись в ній установок після Другої світової війни.

Т. Бергер виокремлює три найбільш важливих для міжнародних відносин в АТР соціокультурних фактори. По-перше, це консенсус пріоритетності економічного росту та розвитку, який розділяють більшість країн регіону. По-друге, це інтенсивний націоналізм, який особливо проявляється в ситуаціях навколо Тайваню та Корейського півострова. По-третє, це фактор впливу історичної пам'яті і пов'язаних із нею проблем негативного сприйняття та ворожості, яскравим прикладом якої є японсько-корейські відносини. Як наслідок колоніального владарювання Японії та імперіалізму, в Кореї виник націоналізм та травма, яка досі залишається важливою частиною колективної свідомості.

З позиції раціональної міжнародної політики Токіо та Сеул могли б бути набагато більш близькими партнерами, якщо брати до уваги ще й їх альянс Вашингтоном, проте в силу проблем взаємного сприйняття, співробітництво між Південною Кореєю та Японією залишається малоймовірним, а їх дипломатичні відносини досить нестабільні.

Професор Дартмутського коледжу Девід Кан, спираючись перед усім на соціокультурний підхід, розробив свою концепцію міжнародних відносин в Східній Азії, в якій головну роль відіграє Китай та його взаємовідносини із

країнами регіону [40]. Згідно цієї теорії, перетворення Китаю в велику державу мало супроводжуватися дестабілізацією Східної Азії, та викликати протидіючу поведінку сусідніх держав. Проте регіон впродовж доволі довгого часу характеризується порівняною стабільністю, а східно-азіатські держави успішно пристосовуються до Китаю, який розвивається, та розширюють з ним взаємодію. Теорії балансування створювалися на основі європейського досвіду, в той час як міжнародні відносини в Східній Азії мають свою своєрідну культурно-історичну специфіку та динаміку, тому вчений вважає, що досліджувати міжнародну політику в регіоні необхідно на основі ідентичності та взаємосприйняття країн Східної Азії.

Кінець Холодної війни започаткував нову епоху у міжнародних відносинах. Багато вчених та дослідників покладали надії на майбутню безконфліктність нового світового порядку.

Існуюча біполярна міжнародна система та звичний на протязі повоєнних десятиріч «ялтинсько-потсдамський» міжнародний порядок відійшли в минуле. Політичні еліти усіх держав світу постали перед необхідністю зовсім по новому визначити своє місце в сучасних міжнародних відносинах, окреслити та створити нові механізми глобальної та регіональної безпеки, сформулювати нові правила взаємовідносин між собою. Як свідчать події, що відбувались в період між 1991-2002 роками цей процес не відбувався гладко і безболісно, а швидше навпаки призвів до серйозних комплікацій у відносинах між державами світу та створив нові проблеми вирішення яких стало справжнім викликом початку ХХІ століття.

АТР теж став одним із плацдармів для розвитку нової міжнародної системи відносин, всередині самого регіону і за його межами.

Функціонування в АТР залежить від інтеграційних процесів в регіоні для яких характерно :

1. широке поширення мікроекономічної інтеграції, більшою мірою завдяки японським та американським ТНК , та їх пріоритету в межах цього процесу;

2. переплетіння інтегруючих та дезінтегруючих чинників, на регіональному на субрегіональному рівнях, що зумовило м'які форми інтеграції в зонах економічного розвитку східної Азії та співробітництва в АТР;
3. прихильність принципу відкритого регіоналізму (з 90-тих років після руйнації біполярної системи);
4. формування зони вільної торгівлі у межах АТЕС на основі принципів добровільності та консенсусу.

Чинниками динаміки, які сприяють інтеграції в регіоні можна назвати:

- динамічне-економічне зростання в державах регіону;
- показовий ефект успішності інтеграційних процесів в Європі та північній Америці;
- наслідки азіатської фінансової кризи 90-тих років;
- складнощі торгової лібералізації на багатосторонньому рівні у межах СОТ.

Два відомих американських спеціаліста, професор Даркмутського коледжу Майкл Мастандуно та професор Джордтаунського університету Джон Айкенберрі, намагалися спрогнозувати майбутню геополітичну конфігурацію в АТР. Вони вважали, що і зараз, і в майбутньому США повинні виконувати функцію найважливішого елементу азіатсько-тихоокеанської системи. Автори виділяють чотири сценарії, втілення в життя яких буде залежати перед усім від вибору лінії поведінки Вашингтоном [42, с. 423].

Перший сценарій, «гегемонічний порядок на чолі із США», передбачає збереження та укріплення існуючої регіональної структури. США продовжують відігравати центральну та активну роль в регіоні, зберігаючи значне військову присутність та підтримуючи стабільність, за рахунок дипломатичного втручання і навіть силовими методами. Стратегією Вашингтону буде підтримка особливих взаємовідносин з кожним із великих регіональних гравців, не дивлячись на конфлікти між ними. Для реалізації даного сценарію, США буде недостатньо лише силової переваги, Вашингтону доведеться переконати інші держави, а перед усім Китай, в тому що американська гегемонія відповідає

інтересам усім державам регіону. Головним фактором стане ефективність американської дипломатії.

Другий сценарій пов'язується із створенням в регіоні багатопольярного балансу сил з участю трьох або більше великих держав. Він може бути реалізований в результаті росту могутності Китаю або послаблення, чи навіть розпаду американсько-японського альянсу, де США із наддержави перетвориться в звичайну велику державу. Іншими полюсами АТР стануть Китай та Японія, також кандидатами на роль великих держав азіатсько-тихоокеанського регіону можуть бути такі країни як Індія, Росія та об'єднана Корея.

На думку авторів, багатопольярний порядок схильний до нестабільності. Перед усім, це обумовлено наявністю в регіоні низки небезпечних конфліктів. Якщо, в багатопольярній системі Європи XIX століття стабільність досягалася завдяки гнучкості та формуванню коаліції, то в сучасному АТР, забезпечити таку гнучкість буде дуже складно, через вже існуючі пари партнерських відносин в регіоні, наприклад Японія-США, та не менш стійких пар, які характеризуються давньою ворожістю: Китай-Японія, США-Росія. Геополітичне суперництво може супроводжуватися і геоекономічним, що буде створювати нові джерела нестабільності в системі.

Третій сценарій – біпольярний баланс сил, в якому вірогідніше центрами сили будуть Китай та США. В такому випадку всі інші країни будуть змушені прийняту сторону однієї з двох сторін. Стійкість такої системи буде залежати від сили та витривалості полюсів сил. Китай буде більш вразливим, через свої внутрішні проблеми, а конкуренти стикнуться з тими ж ризиками, які були під час протистояння США із СРСР. Також ситуація буде ускладнена асиметричністю ядерного озброєння Вашингтону та Пекіну.

Четвертий сценарій представляє собою появу в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні певного «суспільства безпеки». Це поняття означає групу держав, цінності і інтереси яких дуже близькі, що унеможливило використання сили у відносинах одне з одним. Проте, умови для реалізації

даного сценарію в регіоні практично відсутні, тому навіть автори вважають цей варіант як найменш імовірний.

Слід зауважити, що власне самі Дж. Айкенберрі та М. Мастандуно вважають найбільш бажаним сценарій американської гегемонії, але не приводять для цього вагомих аргументів.

1.3 Регіональна економіко-політична інтеграція та «новий регіоналізм» в АТР

В кінці XX століття держави АТР значно збільшили свою міжнародну взаємодію одне з одним. В умовах нормалізації міжнародного становища та розвитку процесів глобалізації збільшився інтерес багатьох країн до багатостороннього співробітництва. Ще в 1989 році за ініціативою Австралії відбулась зустріч міністрів закордонних справ та економіки 12 держав Азіатсько-Тихоокеанського регіону: Австралії, Індонезії, Канади, Нової Зеландії, Республіки Корея, Сінгапуру, США, Філіппін, Японії, Брунею, Малайзії, Таїланду – на якій було вирішено сформувати Форум Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва. В 1991 році до форуму приєднався Китай, а також Гонконг та Тайвань, в якості самостійних учасників.

Сучасний етап торгівельно-економічного співробітництва в АТР характеризується формуванням двосторонніх та багатосторонніх зон вільної торгівлі, які стають засобом зближення дуже різномірних держав регіону. Формування інтеграційної моделі регіону відбувається на фоні зростаючої ролі Китаю і при його безпосередній участі. Характерною особливістю міжнародної торгівлі є стрімке збільшення регіонально торгівельних угод. Низка азіатських країн, які традиційно розвивають багатосторонні відносини (Індія, Корея, Сінгапур, Японія, Австралія), також проявили помітну активність уклавши цілий ряд угод. Наприклад, Австралією було укладено близько семи угод, включаючи зону вільної торгівлі із США, також 8 угод було підписано Індією, а

за даними Азіатського банку розвитку до 2009 року в АТР налічувалася 221 зона вільної торгівлі, 112 з яких були вже активно працюючі [52].

На даний час можна прогнозувати два найбільш вірогідних геополітичних сценарії розвитку подій в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні.

Сценарій перший — Китай і США проти Росії та Індії. Цей американський сценарій, який прогнозує Зб. Бжезинський, інтерпретує головну лінію китайської геостратегії в дусі ідей стародавнього китайського стратега Сунь Цзи: «...Розмити американську владу в регіоні до такої міри, щоб ослаблена Америка відчула необхідність зробити своїм союзником Китай, який користується регіональним впливом, а згодом мати Китай, який вже стане впливовою світовою державою, своїм партнером. До цієї мети потрібно прагнути і її треба досягати таким чином, щоб не підштовхнути ані розширення оборонних масштабів американо-японського альянсу, ані заміни американського впливу в регіоні японським» [7].

Дійсно, процес об'єднання Китаю розвивається швидкими темпами і в разі сприятливого завершення може привести до того, що США і Японія не зможуть йому протистояти, і їм залишиться тільки прагнути тримати його під контролем через стратегічне зближення з Китаєм. Усе це надзвичайно посилить регіональну роль об'єданого Китаю в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, що неминуче призведе до розвитку протиріч. США будуть провокувати Китай на розширення його геополітичної експансії за рахунок тиску на Росію та Індію в зонах перетину геополітичних інтересів. У свою чергу, такий розклад сил приведе Індію і Росію до тіснішої військово-політичної співпраці.

Сценарій другий — «морська сила» проти «континентального блоку» (США, Японія і Об'єднана Корея проти Китаю, Росії та Індії). Цей сценарій передбачає зміцнення існуючого союзу США і Японії, що приведе до об'єднання двох Кореї під егідою американського впливу. У результаті загостряться суперечності як на російському Далекому Сході, так і всередині АТР: між Китаєм, Японією і США. Таким чином геополітичні інтереси Росії і

Китаю значно зближаться: вони будуть змушені піти на більш тісний військово-політичний союз для захисту від американського тиску в регіоні.

За умов розвитку цього сценарію в АТР можуть утворитися дві сфери впливу — американо-японсько-корейська (західна) та китайсько-індійсько-російська (східна). Важко припустити, що ця рівновага виявиться мирною і стійкою. Скоріше за все, такий геополітичний розкол може сприяти гонці озброєнь і стимулювати утворення великих військових блоків, що загрожує ескалацією напруженості в даному регіоні.

Інтеграційний регіоналізм постає в АТР у вигляді дуже цікавого об'єкту дослідження.

Заслуговує особливої уваги робота американського економіста Еллен Фрост «Новий азіатський регіоналізм». Вчена по-новому трактує багаторазово досліджену термінологічну опозицію «регіоналізація — регіоналізм». Якщо, найчастіше прийнято вважати, що регіоналізація — це спонтанний природний процес з'єднання економік близьких держав, який відбувається під дією мікроекономічних факторів — взаємних недержавних інвестицій, робочої міграції, появи діаспор та створення спільних підприємств. Також агентами регіоналізації тут постають — підприємці, моряки, студенти, туристи, мігранти, злочинці, біженці, терористи та навіть вірусні інфекції.

Регіоналізація може призвести або навпаки не призвести до регіоналізму, тобто до формальної інтеграції, яка полягає у створенні керуючих його органів. Регіоналізація вимірюється частками внутрішньорегіональної торгівлі в загальному товарообміні країн-учасниць, їх відсотком в загальній структурі інвестицій, кількістю з'єднань і поглинень в країнах регіону, динамікою грошових переведень членів діаспор в країни їх походження. Регіоналізм проявляється в міждержавних та наддержавних інститутах, спільних регулятивних заходах та вимірюється кількістю та періодичністю багатосторонніх зустрічей та конференцій, а також кількістю підписаних та прийнятих угод.

Натомість Еллен Фрост вважає, що «регіоналізм і регіоналізація в Східній Азії розвиваються паралельно та географічно розведено» [24]. Так на її думку, регіоналізація – доля прибережної, острівної та Азії архіпелагів (або ще інша назва Maritime Asia), а регіоналізм – це справа материкової Азії (Asia Major). Прибережна Азія – це конгломерат приморських територій цих держав, міста, торгові порти, які знаходяться уздовж річок, що впадають в океан. Саме на таку частину Азії відводиться до 60-70% економічної життєдіяльності східно-азійських держав. Також, автор додає сюди території російського Далекого Сходу, прибережні провінції Китаю, південні та південно-східні штати Індії та північні та східні частини Австралії.

В той самий час, прибережній Азії протиставляється так звана материкова Азія, яка теж не характеризується географічними ознаками. Якщо, прибережну Азію автор виділяла за принципом економічної діяльності, то для материкової Азії характерні ознаки спільних політичних утворень. Таким чином, ядро материкової Азії – складають країни учасниці АСЕАН (АСЕАН+3 та АСЕАН+6): Китай, Республіка Корея, Японія, Австралія, Індія, Нова Зеландія. Їх об'єднує спільне бажання узгодження політичних позицій з ціллю утворення планів майбутньої інтеграції.

Концепція Еллен Фрост відображає «східно-азіатський регіоналізм як двополосну нерівноважну систему, на одному кінці якої відбуваються активне економічне життя та реальне інтегрування, а на другому – 50 років проходять зустрічі та засідання, приймаються заяви та відбувається покроковий дипломатичний процес» [24].

Східно-азіатський регіоналізм асоціюється з системою концентричних кіл. Внутрішнє коло утворює первісну п'ятірку АСЕАН (Індонезія, Малайзія, Філіппіни, Сінгапур, Таїланд), друге коло – АСЕАН «в форматі десяти» (Бруней, Камбоджа, Лаос, М'янма та В'єтнам), третє коло – АСЕАН+3 (Китай, Південна Корея, Японія). Зовнішнє коло за словами Фрост розуміється, як консультативна система Східно-Азійського саміту, головною ціллю якого є

підготовка фундаменту для створення Східноазійського суспільства у складі АСЕАН+3, а також Індії, Нової Зеландії та Австралії.

На думку Є. Канаєва на сучасному етапі ситуація в сфері співробітництва в АТР формується під впливом взаємопов'язаних глобальних тенденцій [12].

Перша тенденція – поглиблення так званого «глобального парадоксу», який полягає в тому, що багатообіцяюче економічне співробітництво приноситься в жертву політичним інтересам. Для країн АТР така ситуація має особливе значення, формуючи майданчики багатосторонніх обговорень по питанням політики та безпеки, ці країни розраховували на зворотне, а саме що збільшення власних економічних зв'язків буде слугувати надійним компенсатором механізмів для недопущення ескалації політичних проблем до стану серйозних криз.

Другою тенденцією стало укріплення «колективного не-Заходу» з точки зору збільшення його глобальних можливостей і потенціалу розвитку. З'являються нові глобальні формати економічної співпраці без участі США. В цьому питанні для східно-азіатських акторів особливе значення набуває рішення країн БРІКС розвивати паралельно стабілізаційні механізми, вільні від американського впливу. В країнах АТР росте усвідомлення того, що їх модель модернізації, заснована на азійських цінностях, більш життєздатна ніж ліберально-демократична модель західних держав.

Третьою тенденцією стало зниження важливості торгівельно-інвестиційної лібералізації. Прикладом є проблеми, як в рамках перемовин СОТ, так і у форматі інших економічних мега-блоків в різних регіонах. Це підштовхнуло країни азійсько-тихоокеанського регіону до укріплення основи для виробництва, технологічних та професійних аспектів торгового обміну, а не стільки на лібералізацію як було раніше.

Ці тенденції підштовхнули країни АТР до створення своєрідних блоків всередині самого регіону та на їх широку торгівельно-економічну взаємодію. Прикладами таких угруповань є:

- Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН, **Association of South-East Asian Nations, ASEAN**);
- Азійсько-Тихоокеанське економічне співробітництво (АТЕС, **Asia-Pacific Economic Cooperation, APEC**);
- Шанхайська організація співробітництва (ШОС, **Shanghai Cooperation Organisation, SCO**);
- Рада Тихоокеанського економічного співробітництва (РТЕС, **Pacific economic cooperation council, PECC**).

Також, важливу роль в АТР відіграє розвиток взаємовідносин Китаю з іншими країнами. Розвиток інтеграційної взаємодії належить до числа пріоритетних напрямів зовнішньої політики Китаю на сучасному етапі. Намітивши для себе завдання збільшити темпи зростання економіки країни і завоювати світові ринки, керівництво КНР дотримується проголошених зовнішньополітичних концепцій (доктрина «йти зовні» (2000), доктрина «мирного піднесення Китаю» (2003), теорія «гармонійного світу» (2005)) і реалізує різні дипломатичні ініціативи («усмішлива дипломатія», «публічна дипломатія» і «добросусідська дипломатія»). У ХХІ ст. Китай проводить активну інтеграційну політику в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, прагнучи ввести в орбіту економічного співробітництва країни АТР з різним рівнем розвитку економіки. Інтеграція Китаю в АТР отримала додатковий імпульс за рахунок зміцнення позицій КНР у Південно-Східній Азії. Країни Південно-Східної Азії ще в 1967 р. об'єдналися в Асоціацію держав Південно-Східної Азії (АСЕАН). На сучасному етапі стосовно країн АСЕАН китайські політики вважають за краще реалізовувати концепцію «м'якої сили» Дж. С. Ная. Офіційні відносини між КНР і АСЕАН були встановлені в 1991 р. і відтоді незмінно розвивалися. В 1994 р. Китай узяв участь у регіональному форумі АСЕАН на якому отримав статус «консультативного партнера», а в 1996 р. став повноправним «партнером по діалогу». Зближення сторін пояснюється історичними зв'язками, великими можливостями економічного співробітництва та регіональної безпеки. АСЕАН становить безперечний інтерес для КНР,

оскільки має великий внутрішній ринок, розлогий виробничий і науково-технічний потенціал, а в особі менш розвинутих країн – ще й багату сировинну базу. АСЕАН привертає увагу КНР як незалежна організація, яка не становить небезпеки для Китаю, а сама потребує підтримки і не має великого відриву від нього за рівнем економічного розвитку (за винятком Сінгапуру).

РОЗДІЛ П. ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В АТР: НОВА ГЕОПОЛІТИЧНА КОНФІГУРАЦІЯ ТА БЕЗПЕКА

2.1 Особливості субрегіональної інтеграції в АТР :

АСЕАН, АСЕАН+(та інші)

Перші кроки до міждержавного співробітництва в Південно-Східній Азії можна знайти ще в часи Холодної Війни, однак тоді вони представляли виключно військово-політичний характер, і зводилось до участі в глобальному протистоянні двох систем.

Спроби міждержавного об'єднання на економічній основі носили підлеглий характер та не могли претендувати на самостійну роль в міжнародних відносинах. В цьому плані більше всього пощастило саме АСЕАН. Саме ця організація змогла розвинути в невійськове регіональне об'єднання країн з високим міжнародним авторитетом. Асоціація була створена за рішенням конференції міністрів іноземних справ Індонезії, Малайзії, Сінгапуру, Таїланду та Філіппін 8 серпня 1967 року в Бангкоці.

Мета та цілі організації полягають в наступному:

- сприяння регіональному співробітництву в економічній, соціальній та культурній сферах з метою зміцнення миру в регіоні;
- прискорення економічного зростання, соціального прогресу та культурного розвитку в регіоні на основі спільних дій у дусі партнерства і рівноправ'я;
- заохочення активного співробітництва та взаємної підтримки в економічній, соціальній, культурній, технічній, науковій та адміністративній сферах;
- взаємодія та допомога у сфері науки й освіти, сільського господарства, промисловості та ін.;
- сприяння тісного співробітництва з іншими міжнародними та регіональними організаціями;

- розширення взаємної торгівлі та підвищення рівня громадян країн-учасниць [33].

В Декларації зазначалось, що АСЕАН відкрита для всіх країн Південно-Східної Азії, які визнають принципи та цілі асоціації. Саме цим документом було зафіксовано статус щорічної конференції міністрів іноземних справ, як головного органу АСЕАН, який правомірно може приймати рішення по реалізації положень Декларації, обговорювати суттєві проблеми діяльності Асоціації та вирішувати питання щодо прийняття нових членів.

Важливим кроком в політичному становленні АСЕАН було прийняття в листопаді 1972 року Куала-Лумпурської декларації про зону миру, свободи та нейтралітету в Південно-Східній Азії.

Завершення Другої індокитайської війни весною 1975 року сприяло швидшому розвитку договірно-правової та організаційної бази АСЕАН. На першому ж саміті АСЕАН на острові Балі, були ухвалені Договір про дружбу та співробітництво в Південно-Східній Азії та Декларація про згоду.

В організаційному плані на Балійському саміті було прийнято рішення щодо створення постійного Секретаріату АСЕАН і призначення генерального секретаря за принципом ротації. Першим генеральним секретарем став індонезійський дипломат Хартоно Ректохарсоно. Також була досягнута домовленість про створення міжпарламентської асоціації АСЕАН – Asian Inter parliamentary Organisation (AIPO).

Проблеми нейтралізації та забезпечення безпеки, керівники АСЕАН розглядали в тісному зв'язку з визнанням у регіоні без'ядерного статусу. Через велику кількість проблем держави змогли досягти підписання Договору про створення в Південно-Східній Азії зони вільної від ядерної зброї, лише в 1995 році.

В рамках превентивної дипломатії, за ініціативою АСЕАН в 1994 році був реалізований механізм Асеанівського регіонального форуму (АРФ). Також регулярного характеру набули щорічні постміністерські зустрічі з представниками регіональних партнерів – США, Канада, Японія, Південна

Корея, Китай, Росія, Австралія, Нова Зеландія, Індія, ЄС за принципом «10+1», тобто асеанівська десятка плюс один з їх партнерів. Структура щорічної зустрічі виглядає як: конференція міністрів іноземних справ АСЕАН, нарада АРФ, постміністерські зустрічі щодо діалогу з нерегіональними партнерами.

За ініціативи Сінгапуру в 1996 році, почали проводитись регулярні саміти в рамках Азіатсько-Європейського діалогу (The Asia Europe Meeting), як однієї з форм міжрегіональної взаємодії.

З 1997 року регулярний характер отримали також зустрічі керівників «десятки» з лідерами Китаю, Південної Кореї та Японії. Вони були ініційовані Малайзією, яка мала підстави для створення певного роду торгівельно-економічного блоку в регіоні тихоокеанської Азії. Куала-Лумпур вбачав в його створенні отримання рівноцінних позицій для східно-азіатських країн в діалозі з такими регіональними об'єднаннями, як ЄС та НАФТА (Північноамериканська угода про вільну торгівлю).

В перший період існування, в Асоціації категорично відкидали можливість трансформації в військово-політичний блок. Причинами такої точки зору є:

- взаємні територіально-прикордонні претензії між партнерами;
- відсутність промислово-технічної бази стандартизації і уніфікації озброєння та військової техніки, та орієнтації на різні зовнішні джерела озброєння;
- усвідомлення нездатності АСЕАН здійснити серйозного опору зовнішнім загрозам або агресивним діям;
- різний досвід участі військових сил країн-учасниць в процесі досягнення національної незалежності.

Було розроблено три моделі стратегії розвитку регіональної інтеграції в межах АСЕАН:

1. ринкова - перевага надається створенню зони вільної торгівлі з поетапним зменшення тарифів та лібералізацією внутрішньорегіональної торгівлі;

2. ринково-інституційна - полягає у поєднанні торговельної лібералізації з використанням інструментів міждержавного регулювання. Така стратегія ґрунтується на загальнорегіональній промисловій співпраці, узгодженні планів розвитку країн АСЕАН на міжнародному рівні, реалізації спільних проектів із застосуванням адміністративних і політичних заходів;
3. окремих проектів регіонального масштабу - прихильники цієї моделі виступають проти комплексних схем господарювання.

Крім того, значна увага приділяється розвитку багатонаціональних компаній як суб'єкта і рушійної сили регіональної інтеграції [34].

На рубежі XX і XXI століття відбувається корекція військово-політичних доктрин країн АСЕАН з ціллю адекватного реагування на ситуацію в АТР, що змінюється у зв'язку з ростом потенціалу Китаю, який фактично перетворюється в регіональну наддержаву. Країни АСЕАН ставлять пріоритет на оснащення збройних сил сучасними системами зброї, які зможуть забезпечити оборону їх території, а також морської акваторії.

Країнам асоціації довелось стикнутися і активно відреагувати на виклик міжнародного тероризму, який безпосередньо торкнувся таких країн як Індонезія, Малайзія, Сінгапур та Філіппіни. В листопаді 2001 року в Брунеї була прийнята Декларація про спільні дії по протидії тероризму, а в травні 2002 року в Куала-Лумпурі було прийнято «робочий план», який передбачав взаємодію між правоохоронними органами країн «десятки», та поширення обміну інформацією в цілях боротьби з тероризмом.

В рамках економічної інтеграції АСЕАН концентрується головним чином на сферу торгівлі та націлена на створення зони вільної торгівлі. Таке рішення було прийнято на четвертому саміті Асоціації в 1992 році в Сінгапурі. Зона вільної торгівлі розглядалася як початковий етап на шляху економічної інтеграції на прикладі Європейського союзу, при цьому головними ініціаторами виступили Сінгапур та Малайзія, за рахунок найбільш розвинених торгівельних зв'язків в регіоні.

Головним інструментом реалізації домовленостей по даному питанню виступала угода щодо єдиних діючих пільгових тарифів країн АСЕАН (The Common Effective Preferential Tariff, СЕРТ). Згідно цієї угоди, щорічно визначали чотири списки:

1. товари, тарифи на які підлягають беззаперечному скороченню;
2. товари, тарифи на які офіційно підтверджені до скорочення, але питання щодо їх реалізації відведені на невизнаний період часу;
3. тарифи щодо товарів, які схильні до вразливості від зовнішньої конкуренції;
4. тарифи, повністю виключені із процесу лібералізації.

В якості головного засобу отримання нових іноземних інвестицій, країни Асеан розглядали створення інвестиційної зони (ASEAN Investment Area). План полягав у знищенні міжасеанівських бар'єрів до 2010 року, а для країн-партнерів пільговий режим активізувався би з 2020 року. Головною його ціллю є створення єдиного ринку капіталу у вигляді АСЕАН.

1997 рік став для АСЕАН важким викликом, валютно-фінансова криза нанесла асоціації удар у вигляді скорочення прямих іноземних інвестицій на 40%. Відповіддю на фінансову кризу став прийнятий за ініціативою Малайзії документ «Бачення АСЕАН 2020 року» в Куала-Лумпурі в грудні 1997 року. Задля поетапного розвитку даного документу на саміті Асоціації в 1998 році було прийнято «Ханойський план дій», який передбачав план дій розписаний на шість років. В ньому зазначалися такі умови, як: укріплення макроекономічного та фінансового співробітництва, більш тісну торгівельно-економічну інтеграцію, забезпечення прогресу в науково-технічній сфері, розвиток інформаційної мережі, створення загальнорегіональної комп'ютерної інформаційної мережі, прогрес в соціальній сфері, розвиток трудових ресурсів та охорона зовнішнього середовища.

Реалізація цих концепцій стикнулася з появою негативних тенденцій в розвитку Асоціації, а саме зміна основних принципів невтручання у внутрішні справи один одного, а також прийняття рішень на основі консенсусу. Друга

тенденція показала відсутність єдності у справі вирішення проблеми валютно-фінансової кризи 1997 року. У той час як Малайзія обрала самостійний шлях вирішення даного питання, зосередившись на посиленні державного регулювання фінансово-економічного сектору країни, Індонезія разом з Таїландом і Філіппінами повністю прийняли рекомендації МВФ.

Серед труднощів, які заважали розвитку АСЕАН, можна виділити наступні проблеми:

- адаптація нових членів в рамках АСЕАН та вирівнювання рівня розвитку на основі ринкової економіки з різними частками державного впливу;
- протиріччя між збереженням нинішнього міждержавного статусу АСЕАН як Асоціації, заснованої на принципах консенсусу та взаємних консультацій та переходом до організації з наднаціональними керівними органами (по прикладу Європейського союзу)
 - територіально-прикордонні суперечки всередині АСЕАН
 - перспективи поглинення АСЕАН за рахунок більш масштабного Східно-Азійського економічного співробітництва (АСЕАН, Японія, Китай, Південна Корея)

Слід зазначити, що азійський регіон вже в 2006 р. випередив Європу як основний регіон за динамікою інтеграційних процесів. Це характерно і для діючої АСЕАН, і АСЕАН+3, АСЕАН+6, що пов'язано з моделлю «наздоганяючого» розвитку, створенням регіонального виробничого ланцюжка і розширенням експорту [4].

Дослідження російської вченої Е. Арапової свідчать про те, що АСЕАН вже вичерпала майже весь свій потенціал, адже максимальний інтеграційний ефект був досягнутий ще у 2005–2007 рр.. Зокрема, зниження ефективності функціонування АСЕАН вплинуло і на пошук нових інтегративних можливостей окремих країн регіону в нових міжконтинентальних проектах (окрім диверсифікації джерел економічного зростання всередині АСЕАН)

Проте слід зазначити, що 15 листопада на 37-саміті АСЕАН в Ханой було прийнято угоду про всезагальне регіональне економічне партнерство ВРЕП, яке передбачає створення найбільшої в світі зони вільної торгівлі.

Саме ВРЕП стане поштовхом для відновлення економік країн АСЕАН в постпандемічний період. Зона передбачає 2,2 млрд. споживачів товарів та об'ємом ВВП в 28 трлн. доларів, що складає 32% від загального світового об'єму ВВП. На думку багатьох експертів, реалізація положень ВРЕП має великий потенціал для створення нових робочих місць, а також прискорення розвитку регіональних та глобальних промислово-збутових шляхів, що стане сильним імпульсом для розвитку економік країн АСЕАН. За прогнозами ВВП країн ВРЕП до 2050 року може збільшитись до 100 трлн. доларів.

2.2 АТЕС та розвиток багатостороннього співробітництва в регіоні

Після успіху серії постміністерських конференцій АСЕАН початих в 1980-х роках, в 1989 році розпочало свою роботу *Азійсько-Тихоокеанське економічне співробітництво*. Через взаємозалежність економік Азіатсько-Тихоокеанського регіону, яка постійно збільшувалася, та появу регіональних торгових блоків і інших частинах світу, АТЕС було зосереджено на створенні нових ринків для сільськогосподарської продукції та сировини за межами Європейського союзу.

В 1989 році прем'єр-міністр Австралії Боб Хоук, під впливом від успіхів АСЕАН, закликав до більш ефективного економічного співробітництва в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, це призвело до першої зустрічі в листопаді в столиці Австралії Канберрі. Участь прийняли представники 12 країн, а в завершенні було прийнято зобов'язання по проведенню майбутніх щорічних зборів в Сінгапурі та Південній Кореї. Десять місяців по тому відбулась ще одна зустріч 12 країн АТР в Канберрі, вже для того щоб безпосередньо створити АТЕС та спеціальний секретаріат, який знаходиться в Сінгапурі та координує діяльність організації [31].

Пізніше на зустрічі в 1994 в Богорі (Індонезія), лідери АТЕС прийняли так звані Богорські цілі, які були направлені на забезпечення вільної та відкритої торгівлі та інвестицій в АТР до 2010 року для промислово-розвинених країн, та до 2020 року для країн, що розвиваються. Також, вже у 1995 році було створено консультативний орган з питань бізнесу під назвою Ділова Консультативна Рада АТЕС, до складу якої увійшли по три керівники бізнесу від кожної країни учасника.

В співробітництві з іншими міжнародними організаціями, в квітні 2001 року АТЕС почали дослідження даних по нафті, яке в 2005 році стало *Ініціативою по даним спільних організацій (JODI)*.

Станом на 2021 рік, АТЕС включає 21 учасника організації. Головним критерієм членства є те, що кожен учасник – це окрема економіка, а не держава. Тому для АТЕС характерно використання такого терміну, як «економіки-члени», а не «країни-учасники». Так, за рахунок цього критерію в склад форуму входять Тайвань поряд з Китайською Народною Республікою, а також Гонконг, який увійшов до складу АТЕС, як британська колонія, але тепер визначається як особливий адміністративний район Китайської Народної Республіки. До складу АТЕС також входять 3 офіційні наглядачі: АСЕАН, Форум Тихоокеанських Островів та Рада Тихоокеанського Економічного Співробітництва.

На участь в АТЕС також сподівалися і інші країни. Так наприклад Індія подавала запит на участь і отримала первинну підтримку від таких країн, як: США, Японія, Австралія та Папуа-Нова Гвінея, але офіційні представники вирішили не дозволяти приєднатися Індії, зважаючи на той факт, що вона не межує з Тихим Океаном, що характерно всім учасникам. Проте Індію запросили в якості наглядача в листопаді 2011 року.

Пакистан, Шрі-Ланка, Макао, Монголія, Лаос, Камбоджа, Коста-Ріка, Колумбія, Панама, Еквадор та Бангладеш входять в десятку інших економік, які теж подавали заявку на участь в АТЕС. Колумбія подавала свою заявку ще в 1995 році, проте отримала відмову через те, що з 1993 по 1996 рік було

призупинено процес прийняття нових членів, а пізніше це рішення було продовжено до 2007 року, через фінансову кризу 1997 року. Керуючись прикладом Гонконгу, Гуам також активно боровся за членство в АТЕС, але стикнувся з супротивом США, які на той час його представляли.

АТЕС вже досить давно знаходиться у авангарді реформ в сфері спрощення ділової практики. В період з 2002 по 2006 рік витрати на ділові операції в регіоні були скорочені на 6% завдяки *Плану дій щодо спрощення процедур торгівлі* (TFAPI). Пізніше в період з 2007 по 2010 рік, АТЕС хотіли домогтись зниження витрат на бізнес-транзакції на 5%. З цією ціллю був створений новий План дій щодо спрощення процедури торгівлі. Також для досягнення «Богорських цілей» було запропоновано створення *The APEC Business Travel Card*, спеціальний проїзний документ для безвізових ділових зустрічей в межах регіону, як один з конкретних засобів покращення бізнесу. В травні 2010 року до цієї схеми приєднується Росія [31].

Перше офіційне обговорення в АТЕС концепції щодо створення зони вільної торгівлі Азіатсько-Тихоокеанського регіону (FTAAP) відбулося на саміті в 2006 році в Ханой, не дивлячись на думки про створення її ще з далекого 1966 року, коли японський економіст Кійосі Кодзіма запропонував створення угоди про зону вільної торгівлі тихоокеанської зони. В той час ця ідея не отримала розповсюдження, але призвела до створення *Тихоокеанської конференції з торгівлі та розвитку* (Pacific Trade and Development Conference PFTAD), а пізніше *Тихоокеанської ради економічного співробітництва* (Pacific Economic Cooperation Council PECC) в 1980 році, а потім і АТЕС в 1989 році.

Після саміту 2006 року економіст К.Фред Бергстен активно виступав за підписання Угоди про вільну торгівлю в АТР, включаючи до можливих сторін угоди США. Ділова консультативна рада АТЕС підтримала дану концепцію. Перемовини велись в рамках *Всестороннього регіонального економічного партнерства* (офіційно не включаючи Росію), *Транстихоокеанського партнерства* (без Китаю або Росії), та за ініціативою США. На саміті в 2014 році в Пекіні обговорювалися всі три можливі концепції [31].

Питання щодо Зони вільної торгівлі в АТР виникло через відсутність прогресу Доського раунду в рамках *Світової організації торгівлі*. В 2007 році там налічувалося близько 60 угод щодо зон вільної торгівлі, та ще 117 знаходились в процесі перемовин. В той час як тільки країни АСЕАН+6 уклали 339 угод, багато з яких були двосторонніми [26].

ФТААР була більш амбіційною, ніж той самий Доський раунд, який обмежувався зниженням торгових обмежень. ФТААР мала створити зону вільної торгівлі, яка б значно розширила торгівлю та економічний ріст в регіоні. Такий економічний та торговельний ріст мав можливість перевершити очікування інших регіональних зон вільної торгівлі, наприклад, таких як АСЕАН+3. За словами деяких вчених, проблеми торгівлі всередині країн-членів АТЕС може спричинити торговий дисбаланс. Розробка концепції щодо зони вільної торгівлі потребує багато років, включаючи важливі дослідження, оцінки та перемовини між країнами. До проблем становлення зони вільної торгівлі також можна віднести: відсутність політичної волі, народні хвилювання та лобіювання проти вільної торгівлі у внутрішній політиці.

На саміті 2014 року в Пекіні, АТЕС домовилися про початок «колективного стратегічного дослідження» щодо ФТААР, та доручили офіційним представникам провести дослідження, проконсультуватися із зацікавленими сторонами та доповісти про результати до кінця 2016 року.

Також одним з напрямів розвитку АТЕС є інтеграція в рамках вищих навчальних закладів країн-учасниць. В 1993 році лідери АТЕС вирішили створити мережу учбових центрів АТЕС серед університетів та дослідницьких інститутів. Метою даної дії є – покращення співробітництва між вищими учбовими закладами та науково-дослідницькими інститутами країн-учасниць, задля покращення академічного співробітництва за ключовими регіональними економічними проблемами. Ці дослідницькі центри є незалежними від основної конференції АТЕС, тому самостійно обирають теми досліджень. Станом на кінець 2018 року було виявлено 70 таких центрів.

Під час пандемії коронавірусної інфекції COVID-19, викликаной коронавірусом SARS-CoV-2 в 2020 році, члени АТЕС розпочали активні спільні дії щодо протистояння хворобі. Це стало одним з нових пріоритетів для даної організації. Через пандемію, конференція АТЕС 2020 року проводилася онлайн, конференція 2021 року також запланована в онлайн режимі.

АТЕС намагається відповідати вимогам сучасності і тому не стало неочікуваним оновлення щодо *The APEC Business Travel Card*. В 2021 році було створено спеціальний мобільний додаток за допомогою якого, даний документ можна пред'являти в електронному вигляді [32].

Цікавим є факт існування певної традиції для зустрічей АТЕС. Щорічно після саміту економічних лідерів АТЕС, лідери збираються для офіційного загального фото. За традицією, кожен з лідерів мав представляти культуру країни в якій проводилася зустріч, за допомогою одягу. Поява даного явища зумовлена зустріччю в 1993 році, на якій президент США Білл Клінтон подарував іншим лідерам характерні для американської культури шкіряні куртки-бомбери.

2.3 Перспективи розвитку інтеграційних процесів в АТР

Французький дослідник Жак Атталі стверджував, що основними геоекономічними центрами є: американський простір, який включає в себе Північну та Південну Америку; Європейський простір та Тихоокеанський регіон із конкуруючими центрами Токіо, Тайвань та Сінгапур, з цього можна зробити висновок, що Азіатсько-Тихоокеанський регіон, який включає до себе більшість з цих центрів – є важливою геополітичною зоною.

АТР являється регіоном, який найдинамічніше розвивається, та в якому знаходяться найбільші держави світу – США, Китай, Росія та Японія. Велика диференціація між країнами за економічним та соціальним показником, а також за політичними та культурологічними факторами, є і залишається ключовим фактором на шляху інтеграційних тенденцій в АТР.

Особлива увага до АТР зумовлюється низкою важливих факторів. По-перше, АТР це перед усім, дуже вигідне геополітичне та геостратегічне розміщення. На території регіону проживає близько 50% населення світу, також в регіоні високий рівень ВВП, та здійснюється більше 50% об'єму світового товарообороту. Країнам, які знаходяться на території АТР, характерні найвищі темпи економічного розвитку.

АТР має для всього світу стратегічне значення. Саме тут розгортається головна конкурентна боротьба найбільших ТНК. На двадцять одну національну економіку Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС), найбільшого міжнародного економічного союзу, припадає 57% актів міжнародної торгівлі і 16 трлн дол. США сукупного ВВП. До 2030 року очікується зростання ВВП в АТР до 70%. Найбільшими імпортерами і експортерами високих технологій є країни, що розвиваються. Економіка цих країн, не випадково званих азіатськими «тиграми» або «драконами», розвивається швидкими темпами і виходить за економічними показниками на лідируючі позиції в світі. Реалізуються великі проекти в таких галузях, як важка промисловість, електроніка, біоінженерія, металургія, транспорт, машинобудування, енергетика. В даний час обсяг виробленої в АТР промислової продукції, в тому числі авіакосмічного призначення, постійно збільшується. Зарубіжні корпорації продовжують відкривати представництва і розміщувати потужності в країнах, які вважаються маловитратними (Low Cost Country). Центр ваги світової економіки, на думку аналітиків (Наприклад, ВТБ, Агентство Сінхуа, Associated Press, Відомості та ін.), Переміщується із заходу на схід, питома вага країн Азії (і в першу чергу КНР) в світовому виробництві зростає. Темпи приросту економічних показників цього найбільш динамічно розвивається регіону щорічно оцінюються в більш ніж 5%. Багато міжнародних компаній оголосили цей ринок пріоритетним напрямком. UTC: «Китай - найважливіший ринок для United Technologies». Lufthansa German Aircraft: «Азія - найбільш важливий ринок майбутнього для бізнесу і привабливий напрямком для туризму. Попит на азіатському ринку знову росте». Керівництво

EADS: «Регіон АТР є не просто ринком. Країни регіону самі стають найважливішими гравцями в області авіакосмічної промисловості».

В даний час Китай представляє собою державу, яка займає домінуюче положення в АТР, у зв'язку з цим очевидне його прагнення до статусу світової держави. Стрімкий економічний розвиток Китаю та масштаби капіталовкладень в КНР – забезпечують статистичну основу для оптимістичного прогнозу стосовно того, що Китай протягом приблизно двох-трьох десятиліть буде претендувати на роль світової держави, яка буде порівняна США та Європі. Економічний імпульс Китаю допоможе йому отримати військову силу такого рівня, що він зможе стати загрозою для всього світу, і може стати новою наддержавою, зайнявши місце США.

У ряді азіатських країн сьогодні спостерігаються серйозні зрушення в джерелах і якості економічного зростання. Якщо для найбільш розвинених країн регіону з високим доходом на душу населення (Малайзія, Сінгапур, Південна Корея та ін.) це було характерно протягом останніх декількох десятиліть, то в таких державах як Китай і ряді країн АСЕАН це явище тільки починає набирати силу. Потужне промислове виробництво Китаю знаходиться під загрозою через низку факторів, включаючи зниження державних інвестицій, падіння попиту на експортних ринках та погіршення зовнішньоекономічної картини в цілому. Зростання витрат на заробітну плату та інших витрат відбувається на тлі зниження оплати праці в сусідніх країнах Південно-Східної Азії, що негативно відбивається на конкурентоспроможності національного виробництва в КНР. При цьому відбувається часткове заміщення промислового виробництва індустріями, заснованими на творчості та інноваціях. У зв'язку з цим можна говорити про зародження в ряді країн регіону тенденції переходу від екстенсивної моделі економічного зростання, обумовленої використанням природних ресурсів або надлишкової дешевої робочої сили, до джерел зростання, пов'язаних з творчою, інноваційною діяльністю, знаннями і ноу-хау. Ефективність креативних індустрій як джерела економічного зростання показана в ряді досліджень. Одночасно їх розвиток дозволяє вирішити ряд

соціальних проблем (зокрема, зменшити рівень безробіття), не вдаючись до значних державних фінансових впливань.

За даними дослідження компанії ЕУ, виручка креативних індустрій по всьому світу складає 2,2 трлн дол. (дані на 2013 р). Вони створюють порядку 29,5 млн. робочих місць, що відповідає близько 1% всього працездатного населення Землі [39]. Світова торгівля товарами і послугами креативних індустрій демонструє стійку тенденцію до зростання в останнє десятиліття: з 2003 по 2012 рр. її обсяг зріс удвічі. Статистичні дані свідчать про поступове перенесення «центру ваги» світового ринку креативних індустрій з США і ЄС в країни Азії, в першу чергу в Китай.

Автомобільна промисловість також є значимим об'єктом для вивчення, так як стан цієї галузі здатен особливо швидко і точно відображати процеси, що відбуваються у світовій економіці. З огляду на останні зрушення в виробництві та споживанні, увагу експертів привертає саме АТР. В останні роки для багатьох галузей промисловості характерно все більш активне зміщення виробництва і споживання продукції з розвинених країн в країни, що розвиваються. Автомобілебудування не виняток. На тлі стагнації традиційних ринків автомобілів та інтенсивної автомобілізації в інших регіонах, загальносвітова структура автомобільного виробництва за півтора десятиліття зазнала серйозних змін. У 2000 році приблизно третина всіх вироблених у світі автомобілів відводилася на Закордонну Європу, Закордонну Азію і країни НАФТА. Однак до 2015 року на території Азії було вироблено вже більше половини всієї світової автомобільної продукції, частка Європи скоротилася на 12%, а частка НАФТА – на 11%. Таким чином, азіатський регіон сьогодні займає провідну позицію в регіональній структурі сучасного автомобільного виробництва [1].

За розглянутий період (2000-2015 рр.) азіатські країни продемонстрували колосальний приріст виробництва. Китай, який займав в 2000 році лише восьме місце серед найбільших країн-автовиробників, в 2009 р. перемістився на першу сходинку, відтіснивши таких історичних гігантів галузі як США, Японія і

Німеччина. Обсяг випуску автомобільної продукції в КНР за період 2000-2015 рр. збільшився майже в 12 разів. В Індії відзначається п'ятикратне збільшення показника (з 0,8 млн. до 4 млн. автомобілів на рік). Республіка Корея, що збільшила обсяг виробництва на 46%, стабільно займає п'яте місце в світовому рейтингу.

Крім трьох вищезгаданих азіатських країн (Китай, Республіка Корея, Індія), які створили видатні виробничі потужності і за короткий період стали ключовими гравцями на глобальному світовому ринку, є ще одна група: Таїланд, Індонезія і Малайзія. Ці країни не претендують на передові позиції в найближчому майбутньому і розвивають національний автопром переважно для задоволення внутрішнього попиту і обмеження відтоку іноземній валюти.

Для таких істотних зрушень в структурі виробництва автомобілів та посилення ролі країн Азії в даній галузі існує декілька причин. Перша - попит на продукцію. Автомобільна промисловість відрізняється яскраво вираженою експортною орієнтацією, тому наявність ринків збуту відіграє дуже важливу роль у розвитку цієї галузі. Великі компанії, в тому числі європейські, прагнуть налагоджувати виробництво якомога ближче до споживача, щоб скоротити витрати на транспортування і митні податки. В той час як в традиційних центрах автомобілебудування (США, Японія, ЄС) забезпеченість людей особистим транспортом вже довгий час знаходиться на високому рівні і попит росте дуже повільно, для Азії з великою чисельністю населення є вкрай привабливі і поки ще не насичені автомобільної продукцією ринки. Причому в Азії можна прогнозувати збільшення попиту в довгостроковій перспективі. Друга причина обумовлена тим, що витрати на оплату праці робітників автомобільних підприємств завжди були високими в порівнянні з іншими галузями обробної промисловості. Прямі витрати на виплату заробітної плати робітникам становлять 18-20% від загального обсягу витрат на автомобільному підприємстві. Тому набагато дешевша робоча сила в азіатських країнах відіграє важливу роль у виборі компаніями місця розміщення нових заводів. Наприклад, вартість однієї години праці у працівників в Німеччині і Китаї часом різниться

в 10-20 разів. Третя причина - активна промислова політика держав. Лібералізація економіки азіатських країн сприяла підвищенню конкурентоспроможності місцевого автомобілебудування. На розвиток галузі серйозно впливає залучення інвестицій великих автомобільних ТНК, причому їх поява в Азіатському регіоні здійснюється різними методами, а можливість дотримуватися тієї або іншої стратегії багато в чому визначається ступенем державної участі в розвитку галузі. Держава надає підтримку автомобільним компаніям в створенні необхідної інфраструктури, розвитку національних інноваційних систем, формуванні загальнодержавної і галузевої промислової політики. Автомобільна галузь в Китаї розвивається під пильним контролем держави. Більш того, ця галузь фігурує в планах уряду КНР як локомотив всієї економіки, який сприяє розвиткові індустріалізації в Піднебесній [1].

Говорячи про АТР в світі слід звернути увагу й на роль азіатських країн під час пандемії коронавірусної інфекції COVID-19, викликаной коронавірусом SARS-CoV-2 в 2020 році. Через широке розповсюдження цієї хвороби зупинилася більшість виробництв в Східній Азії. Через дану подію, постраждали економіки багатьох європейських та інших країн. Унаслідок спалаху коронавірусу у світі вартість акцій компаній на фондових ринках впала на п'ять трильйонів доларів США. Про це повідомляє NBC News [46]. "Паніка щодо коронавірусу призвела до втрат на світових фондових ринках, які зазнали найгірший тиждень зі світової фінансової кризи 2008 року. Вартість акцій впала на п'ять трильйонів доларів США", - йдеться у повідомленні. Як повідомляє NBC News, основні фондові ринки в Європі впали на 2-3 відсотки. У цілях безпеки зниження ставки призвело до зниження прибутковості державних облігацій США до нових рекордних мінімумів. Світовий індекс MSCI, який відстежує майже 50 країн, впав на понад один відсоток після відкриття бірж у Європі та майже на 10% за перший тиждень березня 2020 року, що є найгіршим показником з жовтня 2008 року. Економіка країн АТР настільки глибоко вразилася зі світом, що будь-які проблеми в цьому регіоні супроводжується світовою реакцією [46].

Також не слід забувати про США із їх економічним впливом та величезною військовою силою. Ця держава є ваговим політичним актором на світовій арені, часто саме рішення США стають ключовими в питаннях вирішення проблем та конфліктів.

Продовжуючи аналіз ролі США та Китаю в становленні інтеграційних процесів в АТР, слід звернути увагу на одну дуже цікаву книгу. 9 березня 2021 року на прилавки книжкових магазинів та Інтернет-видань вийшла книга «2034: Роман про наступну світову війну». Поява даної роботи одразу ж сколихнула світ, адже вона описує лякаюче правдоподібний шлях до світової війни.

Авторами даної праці є колишні військові офіцери Елліот Акерман та Джеймс Ставрідіс, що додає правдоподібності написаним рядкам. Книга описує історію захоплюючого та жахаючого майбутнього, в якому США стають ослабленою державою в війні проти найнебезпечніших недемократичних противників. Автори критикують дії американського уряду через їх зарозумілість та відсутність стратегічного планування. Також звернено увагу на те, що такі проблеми як: теракт 11 вересня та пандемія коронавірусу, могли бути пом'якшені більш осмисленими діями. Сюжет розгортається навпроти боротьби США проти Китаю із союзниками у вигляді Росії та Ірану. Завдяки розвитку китайської економіки та активного інвестування у велику кількість інших країн, Китай фактично відбирає світову першість, а їх розвиток штучного інтелекту в кібер-тактиках вже давно перевершують США.

Не дивлячись на те, що дана робота є вимислом авторів, вона все одно не залишає нікого байдужим, адже вона ні в якому разі не є абсурдною чи утопічною, тому події наведені в книзі свідомо мають шанс на життя.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи результати дослідження проблеми, слід зробити наступні висновки:

Азіатсько-Тихоокеанський регіон – місце, де проживає половина всього населення планети, регіон на який припадає дві третини світового ВВП, і до якого відносяться більше 50 держав та територій, таких як: КНР, США, Індія, Японія, Канада, Росія, Південна Корея, Тайвань, Сінгапур, Індонезія, Мексика, Австралія, В'єтнам, Таїланд та інші. Також це регіон, який характеризується найбільшими темпами економічного та інтеграційного розвитку.

Загальна характеристика теоретичних засад інтеграційних процесів дала змогу встановити, що інтеграція призводить до об'єднання раніше різнорідних частин та складових, та створення принципово нових систем. Інтеграція розглядається як одна з можливостей забезпечення мирного співіснування країн, яка досягається за рахунок культурного обміну, економічного та політичного співробітництва. А задля досягнення стабільного соціально-економічного ефекту міжнародної інтеграції необхідне гармонійне доповнення позитивної та негативної інтеграції.

З'ясовано, що інтеграція в рамках політичного та міжнародно-економічного об'єднання представлена у таких своїх формах: зона преференційної торгівлі, зона вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок, економічний союз та так звана повна інтеграція. Єдиним об'єднанням, яке пройшло всі стадії можна назвати Європейський союз. Він має майже всі ознаки повної інтеграції, і активно продовжує своє формування та розвиток.

Після розгляду та дослідження історичних умов та особливостей інтеграційних процесів в регіоні можна прийти до висновку, що не дивлячись на досить складні відносини між країнами АТР у зв'язку з їх історичними подіями в минулому, цей регіон показує досить високі темпи інтеграції. Багато дослідників прогнозували, що ріст впливу Китаю в регіоні призведе до серйозних конфліктних ситуацій, але регіон характеризується достатньою стабільністю. Це пов'язано з тим, що при дослідженні АТР не слід порівнювати

його зі схожими історичними подіями в Європі, оскільки для країн Азії характерні зовсім інші культурні та людські цінності. Для цих країн дуже важливим є пріоритет розвитку економіки. Різні вчені розглядали АТР крізь призму історичних, політичних, економічних та культурних відносин.

Якщо звернути увагу на проекти співробітництва в АТР в умовах руйнації біполярної системи міжнародних відносин було виявлено, що більшість вчених виділяють основними країнами – США та Китай, які задають вектори розвитку і співробітництва в регіоні. Ці дві великі країни регіону очолюють політичний та економічний центри. Якщо до кінця XX століття в регіоні простежувалось домінування США, то XXI століття характеризується зміщення центру сили в регіоні в сторону Азії на чолі з Китаєм. За рахунок свого швидкого економічного розвитку та відносно недорогої оплати праці, Китай та сусідні азіатські країни зосередили на своїх територіях більшу кількість підприємств та виробництв ТНК. Також регіон характеризується тенденцією об'єднання інших країн в своєрідні блоки для кращого розвитку економічних та політичних відносин.

Досліджуючи особливості регіональної економіко-політичної інтеграції в АТР встановлено, що перші спроби до об'єднання були здійснені ще після закінчення Другої Світової війни, а в кінці XX століття регіон уже характеризувався великою кількістю інтеграційних процесів, які проявлялися у вигляді угод про багатостороннє співробітництво, а пізніше і у формуванні двосторонніх і багатосторонніх зон вільної торгівлі. Також слід звернути увагу, що формування інтеграційної моделі регіону відбувається на фоні зростаючої ролі Китаю і при його безпосередній участі. До країн, які активно проявляють ініціативу в інтеграційних процесах, слід віднести: Індію, Корею, Сінгапур, Японію та Австралію.

Визначено, що інтеграційний регіоналізм постає в АТР у вигляді дуже цікавого об'єкту дослідження. Для регіону характерне паралельне та географічне розведене існування двох процесів його інтеграції: регіоналізму та регіоналізації. Так, регіоналізація представлена у вигляді – процесу

характерного для прибережної, острівної та Азії архіпелагів, в той час, як регіоналізм – характерний для материкової Азії.

Після дослідження особливостей субрегіональної інтеграції в АТР в рамках АСЕАН, встановлено, що їх основними цілями є: взаємна підтримка в економічній, соціальній, культурній, технічній, науковій та адміністративній сферах; сприяння тісного співробітництва з іншими міжнародними та регіональними організаціями; розширення взаємної торгівлі та підвищення рівня життя в країнах-учасниках, а також активне регіональне співробітництво.

Встановлено, що в рамках економічної інтеграції АСЕАН акцентує свою увагу головним чином на сферу торгівлі та націлена на створення зони вільної торгівлі. Асоціація держав Південно-Східної Азії здійснила багато успіхів в регіоні, але все ж стикнулася з великою кількістю проблем, які заважають подальшому розвитку об'єднання. Серед них, можна виділити: проблеми адаптації нових учасників АСЕАН, та вирівнювання рівня розвитку цих країн; територіально-прикордонні сутечки всередині регіону; та перспективи поглинення асоціації більш масштабними угрупованнями.

Характеризуючи розвиток багатостороннього співробітництва в регіоні в рамках такого об'єднання, як АТЕС, слід звернути увагу на те, що створення цього співробітництва проходило під натхненням від успіхів вже раніше згаданого АСЕАН. АТЕС було зосереджено на створенні нових ринків для сільськогосподарської продукції та сировини за межами Європейського союзу.

Основні засади АТЕС досить схожі із цілями того ж АСЕАН, але дане об'єднання зосередилось також і на інтеграції в рамках навчальних закладів країн-учасниць. Була створена мережа незалежних учбових центрів серед університетів та дослідницьких інститутів в регіоні.

В АТЕС активно відбуваються процесу розвитку і переходу до сучасних світових процесів. Так слід звернути увагу на The APEC Business Travel Card - спеціальний проїзний документ для безвізових ділових зустрічей в межах регіону, як один з конкретних засобів покращення бізнесу, який пізніше отримав і оновлення у вигляді електронного формату використання документу.

Отже, стрімкий економічний ривок АТР в ХХ-ХХІ ст. та його унікальні особливості реалізації інтеграції, зробив цей район земної кулі важливим геополітичним центром сили, а також цікавим об'єктом дослідження. Економічний розвиток «азіатських драконів» був досягнутий такими стрімкими темпами, що й досі цей випадок є безпрецедентним в світовій історії. Лише кілька десятиліть тому, в 1970-і рр., Частка Східної Азії (включаючи Японію) становила лише близько 4% сукупного обсягу світового валового національного продукту (ВНП), в той час як Північна Америка займала провідне становище в світі і її частка становила 35-40% світового ВНП. Однак вже до початку ХХІ ст. обидва регіони мали приблизно однакові результати (близько 25%). Крім того, сьогодні Китай досяг рекордно високих темпів зростання ВВП - 9,6% на рік - і успішно продовжує утримувати цей рівень навіть в умовах активної світової економічної кризи, все більш яскраво заявляючи про свою роль регіонального лідера.

Подібні тенденції демонструють, що нові геополітичні виклики ХХІ століття прийдуть з Азіатсько-Тихоокеанського регіону, і саме тому так важливо відстежувати динамічно мінливі геополітичні реалії в цій частині світу. Геополітичний баланс тут визначають складні відносини між чотирма головними геополітичними акторами, що утворюють стратегічний паралелограм сил: Китай - США - Японія - Росія.

Рівень економічного та політичного впливу в регіоні США та Китаю, фактично визначає майбутній розвиток інтеграційних процесів. Все більше малих країн обирають вектором для своєї інтеграції саме Китай, оскільки розуміють, що в майбутньому їх співробітництво може їм сильно допомогти.

АТР є досить спірним питанням для багатьох дослідників. Цей регіон дуже різноманітний, включає до себе зовсім різні держави, але безперечно він відіграє дуже важливу роль в сучасній світовій політиці та економіці, а також відображає нову цікаву модель розвитку інтеграційних процесів. Економіки багатьох світових країн залежать від людських та природних ресурсів Азії, а політичні питання не залишаються без пильного нагляду США.

Азіатсько-Тихоокеанський регіон безумовно є важливим світовим центром зі своїми особливими інтеграційними процесами, які характерні лише для нього. На фоні свого стрімкого економічного впливу, цей регіон із часом буде отримувати все більший і більший політичний вплив. Зсув політичної і економічної ваги в бік Азії, бурхливий економічний розвиток Китаю і всього азіатського ринку, підвищення попиту на енергоресурси - все це говорить про те, що основні процеси світової політики і світової економіки в XXI столітті будуть розгортатися на берегах Тихого океану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Александров И.А. Возможности и перспективы развития автомобильной промышленности КНР / И. А. Александров // Экономика и управление: анализ тенденций и перспектив развития. - 2014. - №11 - С. 19–26.
2. АСЕАН в начале XXI века. Актуальные проблемы и перспективы / Кобелев Е. В., Локшин Г. М., Воронин А. С., Мазырин В. М., Козлов А. А., Сенин Р. А., Васильев Л. Е. - М. : ИД "ФОРУМ", 2010. - 368 с.
3. АСЕАН в системе международных экономических отношений /С.А. Былиняк и др.; РАН. Ин-т востоковедения. - М.: Наука, 2014. – 432 с. 85
4. АСЕАН: итоги, проблемы, перспективы / Под ред. Г.И. Чуфрина – М.: ИВ РАН, – 1998.
5. Афанасьев С.А., Кондратьев В.Б. Автомобильная промышленность стран БРИК / С.А. Афанасьев, В.Б. Кондратьев // Мировая экономика и международные отношения. - 2014. - №9. - С. 55–65.
6. Белых А. Г. Нормы международного и национального права в условиях интеграции / А. Г. Белых // Юрид. мир. – 2007. – №5. – С. 72–76.
7. Бжезінський З. Велика шахівниця. Американська першість та її стратегічні імперативи / З. Бжезінський – Львів – Івано – Франківськ: Лілея-НВ, 2000. – 236 с.
8. Богатуров А.Д. Великие державы на Тихом океане. История и теория международных отношений в Восточной Азии после Второй мировой войны (1945-1995pp.). - М.: Конверт-МОНФ, 2013. – 118с.
9. Бэк, У. Что такое глобализация? Ошибки глобализма – ответы на глобализацию / У. Бэк. Пер. с нем. – М.: Прогресс-Традиция, 2001. – 304 с.
10. Закат империи США: Кризисы и конфликты / С предисловием Бориса Кагарлицкого; И. Валлерстайн., С. Амин, С. Джордж, и др.; Институт глобализации и социальных движений. – М.: МАКС Пресс, 2013. – 248 с.
11. Ивасита А. Москва – Пекин: «стратегическое партнерство» и пограничные переговоры / А. Ивасита // Мировая экономика и международные отношения. – 2000 – № 11. – С. 92-96.

12. Канаев Е. А. ТТП и РВЭП в системе экономического регионализма АТР / Е. А. Канаев // Современные и перспективные направления сотрудничества России с экономиками АТЭС. – Комсомольск-на-Амуре, 2013.

13. Колдунова Е. Дефицит лидерства в Восточной Азии: шансы для малых и средних стран. Международные процессы. 2011. № 2(26). С. 70–81.

14. Кондратьев В.Б. Автомобильная промышленность в развивающихся странах [Электронный ресурс] / В.Б. Кондратьев. - Режим доступа - http://www.perspektivy.info/oykumena/ekdom/avtomobilnaja_promyshlennost_v_razvivajushhihsa_stranah_2013-08-23.htm

15. Костюнина Г. АТЭС: институциональная структура, направления деятельности и достижения [Электронный ресурс] // Российский внешнеэкономический вестник. 2012. № 10. С. 33–46. - Режим доступа: <https://mgimo.ru/upload/iblock/dc0/dc0ac11357d9aac421ada14e87fa17a2.pdf>.

16. Лук'яненко Д., Столярчук Я. та Поручник А. Міжнародна економіка. [Электронный ресурс] Підручник. — Київ: КНЕУ, 2014. — 762 с. — Режим доступа: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/20915/intern_econ_14.pdf?sequence=1&isAllowed=y

17. Маковський, С. О. «Регіон», «регіоналізм», «регіоналізація» в європейському контексті: у пошуку оптимальної наукової дефініції / С. О. Маковський // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – Випуск 118, (частина І). – 2014. – С. 35-50.

18. Мирна, Н. В. Сучасні тенденції регіоналізації та її роль в європейських інтеграційних процесах [Электронный ресурс] / Н. В. Мирна // Державне будівництво. – 2013. – № 1. — Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeBu_2013_1_34.pdf.

19. Ордынская Ю.В., Козыренко Н.Е. Дизайн и архитектура как приоритетные направления модернизации Китая / Ю.В. Ордынская, Н.Е. Козыренко // Новые идеи нового века: материалы международной научной конференции.- ФАД ТОГУ. 2012. - Т. 1. - С. 533–537.

20. Салицкий А. И. Внешнеэкономические связи КНР: новые тенденции / А. И. Салицкий // Проблемы Дальнего Востока. – 2011. – № 4. – С. 48–55.
21. Салицкий А. И. Китай и Индия: новые двигатели глобальной экономики? / А. И. Салицкий, А. В. Шахматов // Вестник Российской академии наук. – 2013. – Т. 83. – № 5. – С. 453–452
22. Свида, І. В. Актуальні тенденції регіоналізації та їх роль в інтеграційних процесах / І. В. Свида // Науковий вісник Мукачівського державного університету. – 2015. – № 13. – С. 157–160.
23. Седнев В. Азіатсько-Тихоокеанський регіон сьогодні: погляд з Києва / В. Седнев // Політика і час. – 1994. – № 8. – С. 47–53.
24. Фрост Э. Новый азиатский регионализм / Э. Фрост. – Лондон. – 2008. – 293с.
25. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций? / С. Хантингтон. – Полис, - 1994. - № 1. - С. 33–49.
26. Холодков В. Основные проблемы Дохийского раунда многосторонних торговых переговоров в рамках ВТО и интересы России. / В. Холодков // Проблемы национальной стратегии. - 2014. - № 1(22). - С. 153–166.
27. Шергин С. Азиатско-тихоокеанская дилемма. [Электронный ресурс]. // Зеркало недели. 2004. № 32. — Режим доступа: https://zn.ua/ECONOMICS/aziatsko-tihookeanskaya_dilemma.html.
28. Шергин С.А. Азиатско-Тихоокеанский регион: История и современность. - М.: Высшая школа, 2013. – 293с. 87
29. Шергин С.А. Геополитическая конфигурация региональных субъектов АТР в контексте трансформации международной системы // Научный вестник Дипломатической академии Украины. - Вып. 9. – Внешняя политика и дипломатия: исторические традиции, современные реалии, перспективы / Под общ. ред. Б.И. Гуменюка, Л.С. Тупчиенко, В. Циватого. - М., 2013. – 377с.
30. Alagappa M. Managing Asian Security. In Asian Security Order: Instrumental and Normative Features./ M.Alagappa. – Stanford - Stanford University Press, - 2003. - P. 593.

31. APEC Achievements and Benefits [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.apec.org/About-Us/About-APEC/Achievements-and-Benefits>

32. APEC NEWS [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.apec.org/Press/News-Releases/2021/0304_ABTC

33. ASEAN Official Site [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://asean.org/>

34. ASEAN-China Dialogue Relations. ASEAN. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://my.china-embassy.org/eng/zt/eastasia/jzjk/t771055.htm>.

35. Berger Thomas U. Power and Purpose in Pacific East Asia: A Constructivist Interpretation [Электронный ресурс] / Thomas U. Berger // In International Relations Theory and the Asia-Pacific - New York - Columbia University Press, 2003. – P. 388. – Режим доступа: <http://cup.columbia.edu/sampler/9780231500920/google-preview>

36. Camroux David, Frederic Chasing Pavements. The East Asia Summit and the Trans-Pacific Partnership, Discursive Regionalism as Disguised Multilateralism. [Электронный ресурс] September 2011. – Режим доступа: URL: <https://hal-sciencespo.archives-ouvertes.fr/hal-01069507/document>.

37. China's "Good Neighbor" Diplomacy: A Wolf in Sheep's Clothing? [Электронный ресурс] / G. Lin et al. Woodrow Wilson International Center for Scholars Asia Program Special Report/ 2005. № 126. – Режим доступа: https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/publication/ASIAreport_No126.pdf.

38. Corbey D. Dialectical functionalism: stagnation as a booster of European integration / D. Corbey // International organization. – 1995. – Vol. 49. – №2. – P. 253–284.

39. Creative Industries: 2016 Focus on [Электронный ресурс] // Department for Culture, Media & Sport, UK Government.- 09.06.2016. – Режим доступа: <https://www.gov.uk/government/statistics/creative-industries-2016-focus-on>

40. David C. Kang. China Rising: Peace, Power and Order in East Asia [Электронный ресурс] // David C. Kang - New York - Columbia University Press,

2007. – Режим доступа: <http://cup.columbia.edu/sampler/9780231512060/google-preview>

41. Friedberg Aaron L. Ripe for Rivalry: Prospects for Peace in a Multipolar Asia / Aaron L. Friedberg // *International Security*, - Vol. 18,- № 3.- 1993 — 1994. - P. 5 — 33.

42. Ikenberry G. John and Mastanduno Michael. Conclusion: Images of Order in the Asia-Pacific and the Role of the United States / G. John Ikenberry and Michael Mastanduno // *In International Relations Theory and the Asia Pacific* - New York - Columbia University Press, 2003. - P. 423 — 425.

43. Keller William W. and Rawski Thomas G. China's Peaceful Rise: Road Map or Fantasy. In *China's Rise and the Balance of Influence in Asia* [Электронный ресурс] // William W. Keller and Thomas G. Rawski.- Pittsburgh - University of Pittsburgh Press, 2007. - P. 195. – Режим доступа: https://books.google.com.ua/books?id=6_3k0lENyF8C&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbv_ViewAPI&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false

44. Mearsheimer John Can China Rise Peacefully? [Электронный ресурс] // John Mearsheimer - 2004. - P. 4. – Режим доступа: <http://mearsheimer.uchicago.edu/pdfs/A0034b.pdf>

45. Minter A. Video Games Might Become China's Best Cultural Export / [Электронный ресурс] // *The Japan Times*. - 10.07.2016. – Режим доступа - <http://www.japantimes.co.jp/life/2016/07/06/digital/video-games-may-become-chinas-best-cultural-export/#.V3-oiyOLRhA>

46. NBC News Coronavirus crash wipes \$5 trillion off world stocks [Электронный ресурс] // NBC News – 2020. – Режим доступа - <https://www.nbcnews.com/business/markets/coronavirus-crash-wipes-5-trillion-world-stocks-n1144636>

47. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / Sixth Edition ; ed. by Sally Wehmeier. – Oxford : University Press, 2000. – 1540 p.

48. PECC – Back to Canberra: Founding APEC [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.pecc.org/resources/regional-cooperation/601-back-to-canberra-founding-apec/file>

49. Robert R. Ross. Balance of Power Politics and the Rise of China: Accommodation and Balancing in East Asia. In China's Rise and the Balance of Influence in Asia / William W. Keller and Thomas G. Rawski – Pittsburgh - University of Pittsburgh Press, 2007

50. Ross Robert R. The Geography of the Peace: East Asia in the Twenty-first Century [Электронный ресурс] Robert R. Ross// International Security, - Vol. 23, - № 4- (Spring 1999). - P. 81 — 118. – Режим доступа: <https://www.belfercenter.org/publication/geography-peace-east-asia-twenty-first-century>

51. Spykman N. J. America's Strategy in World Politics / N. J. Spykman. - N.Y., 1942. - P. 39.

52. The Asian Development Bank. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.adb.org/>.

53. Tinbergen J. International Economic Integration, Amsterdam: Brussels, 1954. URL: <https://repub.eur.nl/pub/15343/>

54. West P., Thomas Jackson T. The Pacific Rim and the Bottom Line. Bloomington, Indiana, 1987.